

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

رساله دکتری علوم قرآن و حدیث

روش حدیثی علامه شیخ محمدتقی شوشتری

استاد راهنما

دکتر محمدعلی رضایی کرمانی

استادان مشاور

دکتر سید کاظم طباطبایی حجه الاسلام والمسلمین نقی زاده

احمد زارع زردینی

پاییز ۱۳۸۹

عنوان : روش حدیثی علامه شیخ محمدتقی شوشتری

نویسنده : احمد زارع زردینی

استاد راهنما : دکتر محمدعلی رضایی کرمانی

استادان مشاور : دکتر سید کاظم طباطبایی ، حجه الاسلام والمسلمین نقی زاده

یکی از دغدغه های پژوهشگران در حدیث پژوهی ارائه «روش» است. روشی که توالی و ترتیب منطقی داشته باشد و بتواند پژوهشگر را گام به گام در بررسی حدیث از زوایای گوناگون همراهی نماید. هدف این رساله صورت بندی و ارائه روش علامه شوشتری در حدیث پژوهی است . در این رساله پس از معرفی ، توصیف و تحلیل آثار علامه شوشتری از بعد شکلی و محتوایی و نقد و بررسی آنها، روش او در علوم گوناگون حدیثی آمده است. در این راستا موضوع آسیب شناسی حدیث از دو زاویه گونه شناسی و علل و زمینه های آن بررسی شده و پس از این مرحله به روش های نقد و تصحیح آسیب دیدگی حدیث در نگاه وی پرداخته شده است. در گام بعد روش شوشتری در تعیین صدور حدیث از معصوم (ع) و روش بازسازی فضای صدور حدیث آمده و در گام بعد ، روش او در فهم و شرح حدیث ترسیم شده است. و در پایان ، روش تعیین اعتبار حدیث و همچنین روش رجالی شوشتری ارائه شده است.

کلیدواژه ها : حدیث ، محمدتقی شوشتری ، علم رجال

مقدمه	۱۵
۱- طرح مسأله و تبیین موضوع پژوهش	۱۵
۲- پرسش های پژوهش	۱۶
۳- فرضیه های پژوهش	۱۶
۴- مرور پیشینه پژوهش	۱۷
۴-۱- کتاب و پایان نامه	۱۷
۴-۲- مقاله	۱۹
۴-۳- حاشیه نویسی	۲۱
۴-۴- همایش	۲۱
۵- روش انجام پژوهش	۲۲
۶- ساختار و بدنه اصلی پژوهش (مروری بر فصل بندی اجمالی مباحث)	۲۳
فصل اول : کلیات	۲۵
۱-۱- مفاهیم کلیدی و اصطلاح شناسی	۲۵
۱- حدیث	۲۶
۲- محمدتقی شوشتری	۲۷
۳- روش	۳۲
۴- روش حدیثی محمدتقی شوشتری	۳۴
۱-۲- نگاهی توصیفی - تحلیلی به آثار شوشتری	۳۴

۳۴.....	۱-۲-۱- معرفی و توصیف
۳۵.....	۱- کتاب ها
۵۰.....	۲- رساله ها
۵۲.....	۳- نامه ها
۵۴.....	۴- یادداشت ها
۵۴.....	۱-۲-۲- تحلیل آثار علامه شوشتری
۵۵.....	۱-۲-۲-۱- آثار تخصصی و عمومی شوشتری
۵۸.....	۱-۲-۲-۲- شباهت های شکلی
۵۸.....	۱- سیر تاریخ نگارش
۶۱.....	۲- توجه به پیشینه ی تحقیق
۶۱.....	۳- به کارگیری صنعت براءت استهلال
۶۲.....	۴- روش ارجاع ویژه
۶۴.....	۱-۲-۲-۳- شباهت های محتوایی
۶۴.....	۱- رویکرد حدیثی در همه آثار
۶۴.....	۲- نگاه جامع در تدوین یک اثر
۶۵.....	۳- نگاه تاریخی در تدوین آثار
۶۵.....	۴- نگاه انتقادی
۶۶.....	۵- الگوگیری از پژوهش های متقدمین
۶۶.....	۱-۲-۳- نقد و بررسی آثار علامه شوشتری
۷۲.....	خاتمه
۷۳.....	فصل دوم : روش علامه شوشتری در آسیب شناسی حدیث
۷۴.....	مقدمه

- ۱-۲-گونه شناسی آسیب دیدگی حدیث ..... ۷۵.....
- ۱-۱-۲-افزایش در حدیث ..... ۷۵.....
- ۲-۱-۲-کاهش در حدیث ..... ۷۷.....
- ۳-۱-۲-جابجایی در حدیث ..... ۷۸.....
- ۴-۱-۲-دگرگونی در حدیث ..... ۸۰.....
- ۱-۴-۱-۲-دگرگونی واژگان به واژه مترادف ..... ۸۲.....
- ۲-۴-۱-۲-دگرگونی واژگان به واژه متضاد ..... ۸۲.....
- ۳-۴-۱-۲-دگرگونی واژگان به غیر ..... ۸۸.....
- ۲-۲-میزان آسیب دیدگی حدیث ..... ۹۰.....
- ۱-آسیب دیدگی حروف ..... ۹۱.....
- ۲-آسیب دیدگی واژگان ..... ۹۳.....
- ۳-آسیب دیدگی جمله ها و عبارت ها ..... ۹۴.....
- ۴-آسیب دیدگی یک حدیث ..... ۹۶.....
- ۵-آسیب دیدگی بخشی از کتاب ..... ۹۷.....
- ۳-۲-زمینه ها و علل آسیب دیدگی حدیث ..... ۹۹.....
- ۱-۳-۲-زمینه ها و علل غیر عمدی آسیب دیدگی حدیث ..... ۹۹.....
- ۱-۱-۳-۲-زمینه های آسیب دیدگی حدیث در نقل شفاهی ..... ۹۹.....
- ۱-نارسایی قوه تکلم و آسیب دیدگی حدیث ..... ۱۰۰.....
- ۲-نارسایی قوه ذهن و آسیب دیدگی حدیث ..... ۱۰۲.....

- ۳- نارسایی قوه شنیداری و آسیب دیدگی حدیث ۱۱۰
- ۲-۳-۱-۲- زمینه های آسیب دیدگی حدیث در نقل کتبی ۱۱۱
- ۱- نارسایی خط و آسیب دیدگی حدیث ۱۱۲
- ۲- نسخه های خطی و آسیب دیدگی حدیث ۱۲۲
- ۳- واژه های متماتل (هم شکل) و آسیب دیدگی حدیث ۱۲۳
- ۴- همجواری بخش های کتاب و آسیب دیدگی حدیث ۱۲۶
- الف- همجواری بخش های متن اصلی کتاب و آسیب دیدگی حدیث ۱۲۷
- ب - همجواری بخش های فرعی کتاب و آسیب دیدگی حدیث ۱۳۲
- ج- همجواری دو یا چند کتاب و آسیب دیدگی حدیث ۱۳۷
- ۲-۳-۱-۳- زمینه های مشترک آسیب دیدگی حدیث در نقل شفاهی و کتبی ۱۳۸
- ۱- بی دقتی راوی در فهم حدیث ۱۳۹
- ۲- بی دقتی راوی در نقل حدیث ۱۴۴
- ۲-۳-۱-۴- روش تشخیص عامل آسیب دیدگی حدیث ۱۴۹
- ۲-۳-۲- زمینه ها و علل عمدی آسیب دیدگی حدیث ۱۵۴
- ۲-۳-۲-۱- آسیب دیدگی حدیث با حسن نیت ۱۵۵
- ۱- تقطیع حدیث و آسیب دیدگی ۱۵۵
- ۲- نقل به معنی حدیث و آسیب دیدگی ۱۶۳
- ۳- تصحیح حدیث و آسیب دیدگی ۱۷۴
- ۴- ابهام زدایی حدیث و آسیب دیدگی ۱۷۵

۱۷۵.....	۲-۲-۳-۲- آسیب دیدگی حدیث با سوء نیت.....
۱۸۰.....	بررسی دیدگاه شوشتری در آسیب شناسی حدیث.....
۱۸۴.....	خاتمه.....
۱۸۶.....	فصل سوم : روش های علامه شوشتری در بررسی و تصحیح آسیب دیدگی حدیث.....
۱۸۶.....	مقدمه.....
۱۹۵.....	۱-۳- بررسی حدیث از جهت سازگاری با قواعد زبانی و ادبی.....
۲۱۶.....	۲-۳- بررسی حدیث از جهت سازگاری محتوایی.....
۲۲۷.....	۱- بررسی حدیث از جهت سازگاری با معیارهای درون دینی.....
۲۳۰.....	۲- بررسی حدیث از جهت سازگاری با معیارهای برون دینی.....
۲۳۸.....	۳-۳- بررسی حدیث با مقابله آن با نقل دیگر:.....
۲۴۰.....	۳-۳-۱-۱- مقابله حدیث با مأخذ پیشین حدیث.....
۲۴۲.....	۳-۳-۱-۲- مقابله حدیث با مأخذ پسین حدیث.....
۲۴۴.....	۳-۳-۱-۳- مقابله حدیث با نقل های هم سطح.....
۲۴۷.....	۳-۳-۱-۴- مقابله حدیث با احادیث مشابه.....
۲۴۸.....	۳-۳-۲-۱- ترجیح یک نقل حدیث بر دیگری.....
۲۴۸.....	۱- ترجیح یک نقل از حدیث با مرجحات درونی.....
۲۵۱.....	۲- ترجیح یک نقل با مرجحات بیرونی.....
۲۶۹.....	۳-۴- بررسی حدیث از جهت پیوستگی اجزای آن.....
۲۷۱.....	۳-۵- بررسی حدیث از جهت ابهام معنایی آن.....
۲۷۴.....	۳-۶- بررسی حدیث از جهت تکرار لفظی و معنایی.....

۲۷۵.....	۳-۷- نقد و بررسی روش های شوشتری در بررسی و تصحیح حدیث
۲۸۰.....	خاتمه
۲۸۲.....	فصل چهارم : روش علامه شوشتری در تعیین صدور و فضای صدور حدیث
۲۸۳.....	۴-۱- تعیین صدور حدیث از معصومین <small>علیهم السلام</small>
۲۸۳.....	۴-۱-۱- صدور قطعی یک حدیث از معصوم <small>علیه السلام</small>
۲۸۴.....	۴-۱-۲- اشتباه در انتساب یک حدیث به معصوم <small>علیه السلام</small>
۲۸۷.....	۴-۱-۳- انتساب نامشخص حدیث به یک امام معصوم <small>علیه السلام</small>
۲۸۷.....	۴-۱-۴- انتساب حدیث ساختگی به امام معصوم <small>علیه السلام</small>
۲۸۸.....	۴-۱-۴-۱- معیارهای بازشناسی حدیث ساختگی
۲۸۸.....	۱- معیارهای سندی بازشناسی حدیث ساختگی
۲۸۹.....	۲- معیارهای متنی بازشناسی حدیث ساختگی
۲۸۹.....	الف : ناسازگاری درونی حدیث
۲۹۱.....	ب : ناسازگاری بیرونی حدیث
۲۹۹.....	۴-۱-۲- بررسی روشها و معیارهای شوشتری در بازشناسی حدیث ساختگی
۳۰۰.....	الف- بررسی روش شوشتری در بازشناسی حدیث جعلی
۳۰۴.....	ب- بررسی معیارهای شوشتری در بازشناسی حدیث جعلی
۳۰۹.....	۴-۲- تعیین فضای صدور حدیث
۳۱۰.....	۴-۲-۱- عناصر تشکیل دهنده فضای صدور حدیث
۳۱۰.....	۱- سبب صدور حدیث
۳۱۱.....	۲- زمان صدور حدیث
۳۱۲.....	۳- مکان صدور حدیث
۳۱۳.....	۴- شرایط صدور حدیث

۳۱۴.....	۲-۲-۴- روش تعیین فضای صدور حدیث
۳۱۵.....	۱- روش درون متنی تعیین فضای صدور حدیث
۳۱۶.....	۲- روش برون متنی تعیین فضای صدور حدیث
۳۱۹.....	خاتمه
۳۲۱.....	فصل پنجم: روش علامه شوشتری در فهم و شرح حدیث
۳۲۱.....	۱-۵- روش فهم حدیث
۳۲۲.....	۱- توجه به معنای واژگان حدیث
۳۲۷.....	۲- توجه به قواعد نحوی و صنایع ادبی حدیث
۳۲۷.....	۳- توجه به قرائن مقالیه
۳۲۸.....	۴- توجه به قرائن مقامیه
۳۲۸.....	الف- قرائن مقامیه و شناخت اندیشه های رقیب
۳۳۰.....	ب- قرائن مقامیه و شناخت شخصیت ها در حدیث
۳۳۱.....	ج- قرائن مقامیه و شناخت شاخص های مکانی در حدیث
۳۳۲.....	د- قرائن مقامیه و شناخت شاخص های زمانی در حدیث
۳۳۳.....	۵- توجه به ساختار حدیث
۳۳۴.....	۶- توجه به هدف و مقصود از صدور حدیث
۳۳۵.....	۲-۵- روش شرح حدیث
۳۳۵.....	۱-۲-۵- شرح حدیث با متون دیگر
۳۳۵.....	۱- شرح حدیث با آیات قرآن
۳۳۶.....	۲- شرح حدیث با احادیث دیگر
۳۳۸.....	۳- شرح حدیث با متون تاریخی
۳۳۹.....	۴- شرح حدیث با متون علوم تجربی

۳۴۰	۵-۲-۲- شرح حدیث با رویکردها
۳۴۰	۱- شرح حدیث با رویکرد کلامی
۳۴۱	۲- شرح حدیث با رویکرد ادبی
۳۴۲	۳- شرح حدیث با رویکرد اخلاقی - تربیتی
۳۴۵	۴- شرح حدیث با رویکرد فقهی
۳۴۶	۱- درآمدی بر جایگاه و گستره حدیث در فقه از منظر علامه شوشتري
۳۴۶	الف - جایگاه حدیث در فقه از منظر شوشتري
۳۴۸	ب- گستره حدیث در فقه از منظر شوشتري
۳۵۱	۲- فهم سنت نبوی ﷺ و احادیث معصومین (علیهم السلام) در پرتو رویکرد فقهی
۳۵۹	۳- اختلاف احادیث در پرتو رویکرد فقهی
۳۶۱	الف- روش جمع در حل اختلاف احادیث
۳۶۵	ب - روش ترجیح در اختلاف احادیث
۳۶۸	ج- روش تخییر در حل اختلاف احادیث
۳۶۹	۴- روش کشف موضوعات احکام در پرتو رویکرد فقهی
۳۷۳	نقد و بررسی روش شوشتري در فهم و شرح حدیث
۳۷۴	خاتمه
۳۷۵	فصل ششم : روش علامه شوشتري در تعیین اعتبار و ارزیابی حدیث
۳۷۶	مقدمه
۳۷۹	۶-۱- روش های گوناگون در تعیین اعتبار حدیث
۳۷۹	۶-۱-۱- تعیین اعتبار حدیث از منظر متقدمان امامیه
۳۷۹	۶-۱-۱-۱- روش تعیین اعتبار حدیث
۳۸۲	۶-۱-۱-۲- تلاش های متقدمان در پالایش احادیث

۳۸۹.....	۶-۱-۲- تعیین اعتبار حدیث از منظر متأخرین امامیه
۳۹۰.....	۶-۱-۲-۱- روش اصولیان در تعیین اعتبار حدیث
۳۹۱.....	۶-۱-۲-۲- روش اخباریان در تعیین اعتبار حدیث
۳۹۲.....	۶-۱-۳- زمینه دگرگونی روش متقدمان به روش متاخران در تعیین اعتبار حدیث
۳۹۵.....	۴-۱-۴- جایگاه و روش شوشتری در تعیین اعتبار حدیث
۴۰۳.....	۶-۲- روش رجال شوشتری
۴۰۳.....	۶-۲-۱- موضوع و اهمیت علم رجال
۴۰۴.....	۶-۲-۲- ارکان علم رجال
۴۰۶.....	۶-۲-۳- منابع علم رجال:
۴۰۶.....	۶-۲-۳-۱- منابع مستقیم علم رجال
۴۰۷.....	۱- گونه شناسی منابع مستقیم علم رجال
۴۰۸.....	۲- نسخه شناسی منابع مستقیم علم رجال
۴۱۰.....	۳- روش شناسی منابع مستقیم علم رجال
۴۱۳.....	۴- اصطلاح شناسی منابع مستقیم علم رجال
۴۱۴.....	الف- اصطلاح شناسی واژه های معرفی راویان
۴۱۴.....	- اصطلاح شناسی مشخصات فردی راوی
۴۱۷.....	- اصطلاح شناسی مشخصات روایی راوی
۴۲۲.....	ب- اصطلاح شناسی واژه های ارزیابی راویان
۴۲۲.....	- اصطلاح شناسی مفاهیم توثیق راوی
۴۲۲.....	توثیق خاص
۴۲۳.....	توثیق عام

۴۲۸.....	مقایسه برخی از آراء رجالی شوشتری و آیت الله خوئی:
۴۲۸.....	- اصطلاح شناسی مفاهیم مدح راوی
۴۳۱.....	- اصطلاح شناسی مفاهیم ضعف راوی
۴۳۳.....	۵- داوری در تعارض دیدگاههای رجالیان
۴۳۷.....	۶-۲-۳-۲- منابع غیر مستقیم علم رجال
۴۳۸.....	۱- اطلاعات رجالی در کتب غیر رجالی
۴۴۲.....	۲- گردآوری اطلاعات رجالی احادیث راوی
۴۴۳.....	- نقش سند احادیث راوی در معرفی وی
۴۴۸.....	- نقش متن احادیث راوی در ارزیابی وی
۴۴۸.....	- توجه به فضای حاکم بر حدیث در ارزیابی راوی آن
۴۵۱.....	- توجه به محتوای حدیث در ارزیابی راوی آن
۴۵۶.....	مقایسه روش شوشتری با روش آیت الله بروجردی
۴۵۹.....	خاتمه
.....	.....
۴۷۸.....	.....

پیش‌گفتار

«رجال لا تلهيهم تجاره و لا بيع عن ذكر الله و اقام الصلوه و ايتاء الزكوه يخافون يوما تتقلب فيه القلوب و الابصار ليجزيهم الله احسن ما عملوا و يزيدهم من فضله والله يرزق من يشاء بغير حساب». (نور / ۳۷-۳۸)

در پرتو این آیه شریفه می‌توان گفت در زمینه‌های دینی، اجتماعی، علمی و... همواره انسانهایی هستند که به هدف والا و الهی که بر دوش خود می‌بینند، می‌اندیشند و در این راه، دست از تعلقات دنیوی و انگیزه‌های مادی می‌شویند و به هر چه غیر اوست، پشت پا می‌زنند. علامه محمدتقی شوشتری چنین راه و روشی در زندگی داشت و سرمایه عمر خود را وقف تلاش و خدمت به علوم و معارف اهل بیت (علیهم‌السلام) اندیشمندی که این رساله به دنبال ارائه روش حدیثی اوست.

یکی از دغدغه‌های نگارنده از آغاز تحصیل در رشته الهیات، موضوع روش شناسی و به دنبال آن ارائه روش‌هایی در علوم اسلامی بوده است و اولین گام در این راه، بررسی روش پژوهش اندیشمندان اسلامی است. آنچه خدمتتان تقدیم می‌شود، حاصل این دغدغه نگارنده است که درباره روش حدیثی علامه شوشتری سامان یافته است. پیش از ورود به رساله، توجه خواننده گرامی را به چند نکته جلب می‌کنم.

۱- موضوع و هدف اصلی رساله، صورت بندی و ارائه روش حدیث پژوهی علامه محمدتقی شوشتری است و در این راستا، آثار شوشتری تنها از بعد روش شناسی تحلیل و بررسی شده است و از پرداختن به اندیشه‌های کلامی، فقهی، تاریخی و... ایشان خودداری شده است.

۲- در گزینش مثال‌ها از آثار شوشتری در جهت ارائه هر چه بهتر روش حدیثی ایشان، تلاش بر آن بوده است تا مثال‌ها گویا، کوتاه و قابل دفاع باشند.

۳- برخی از آسیب‌هایی که در این رساله به برخی از کتاب‌های حدیثی نسبت داده شده ممکن است در برخی از نسخه‌ها و یا چاپ‌ها وجود نداشته باشد. نکته‌ای که در این جا باید اشاره شود آنست که این رساله به دنبال ارائه روشی در بررسی و تصحیح احادیث آسیب دیده در نسخه‌های چاپی و خطی است. به عبارت دیگر این رساله به دنبال نقد کتاب‌های حدیثی نیست بلکه به دنبال تصحیح اشتباهات نسخه‌هاست.

۴- در این رساله به جای نقد و بررسی دیدگاه شوشتری درباره یک یا چند حدیث خاص، به نقد و بررسی کارآمدی و کارایی روش‌ها و معیارهای او در حدیث پژوهی پرداخته شده است.

۵- برای سهولت دست یابی خواننده به بخش شاهد یک مثال، آن بخش با یک خط ممتد در زیر آن مشخص شده است.

۶- درباره ارجاع به کتاب *الآخبار الدخيلة* باید گفت جلد اول این کتاب با عنوان *الآخبار الدخيلة*، جلد دوم *مستدرک الأخبار الدخيلة*، جلد سوم و چهارم *ملحق مستدرک الأخبار الدخيلة* نامیده شده است، که برای سهولت ارجاع، از عنوان *الآخبار الدخيلة* و به صورت جلد ۱، ۲، ۳، ۴، به آن ارجاع داده شده است.

۷- درباره ساختار کلی و تفصیلی رساله و نحوه ارجاع، تنظیم کتابنامه، حروف چینی و صفحه آرایی از «راهنمای نگارش پژوهش نامه، ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری» استفاده شده است.

در پایان شایسته است از اساتیدی که در دوران تحصیل در دانشگاه فردوسی خوشه چین علم و اخلاق آن ها بوده ام، بویژه استاد راهنمای گرامی جناب آقای دکتر محمدعلی رضایی کرمانی و استادان گرانقدر مشاور جناب آقای دکتر طباطبایی و حجه الاسلام و المسلمین نقی زاده که با روشنگری های عالمانه و محققانه خود در انجام این رساله اینجانب را یاری کردند، تشکر و قدردانی نمایم.

بیجاست از دکتر محمدعلی شیخ - فرزند علامه -، آیت الله مرعشی شوشتری - شاگرد علامه -، آیت الله واعظ زاده، آقای بهراد جعفری - مصحح برخی از آثار علامه -، و آقای فرهنگ - همکار علامه - که در انجام این رساله مصدع آنها شدم، سپاس گزاری کنم.

ربنا اغفر لنا ذنوبنا و اسرافنا فی امرنا و ثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین .

زمستان ۱۳۸۹ ه.ش.

۱- طرح مسأله و تبیین موضوع پژوهش

از دغدغه های پژوهشگران در حدیث پژوهی، دست یابی یا ارائه روش در بررسی احادیث است. یکی از راه های رسیدن به این هدف بررسی روش شناسانه آثار محققان این عرصه است. یکی از بزرگانی که در دوره معاصر در زمینه ی علوم حدیث، پژوهشگری نوآور بوده اند، علامه شیخ محمد تقی شوشتری است. او در تمام شاخه های علم حدیث آثاری منحصر به فرد از خویش به جای گذارده است. در نقد و تصحیح احادیث، کتاب *الاجبارالدخیله* مجموعه ای از یادداشت های اوست. در موضوع فقه الحدیث کتاب *بهج الصباغه فی شرح نهج البلاغه* او جایگاه ویژه ای دارد. کتاب *النجعه فی شرح اللعمه* شوشتری که یک مجموعه فقه روایی-استدلالی است، در بردارنده نکات بسیاری در فقه الحدیث و نقد متنی احادیث است. او در موضوع رجال و ارزیابی راویان حدیث، *قاموس الرجال* را نگاشته است، از آنجا که این آثار هر یک در نوع خود منحصر به فرد بوده و با نگاهی متفاوت از گذشتگان و معاصرانشان نوشته شده، این پرسش مطرح است که شوشتری با بهره گیری از چه روش هایی توانسته است نوآوری های برجسته ای در حدیث پژوهی داشته باشد؟ در حقیقت این پژوهش به روش حدیثی

ایشان پرداخته و سعی در کشف، تبیین، بازسازی آن دارد. به عبارت دیگر هدف این رساله آن است که روش شوشتری را در زمینه های مختلف حدیثی، به صورت نظام مند صورت بندی و ارائه نماید.

۲- پرسش های پژوهش

پرسش اصلی :

روش علامه محمدتقی شوشتری در بررسی زوایای گوناگون حدیث چیست؟

پرسش های فرعی:

۱- روش علامه شوشتری در آسیب شناسی حدیث چیست؟

۲- روش علامه شوشتری در نقد و تصحیح آسیب دیدگی حدیث چیست؟

۳- روش علامه شوشتری در کشف و بازشناسی حدیث جعلی چیست؟

۴- روش علامه محمدتقی شوشتری در بازسازی فضای صدور حدیث چیست؟

۵- روش علامه شوشتری در فقه الحدیث (فهم حدیث) چیست؟

۶- روش علامه شوشتری در بررسی های رجالی چیست؟

۳- فرضیه های پژوهش

درباره پرسش های پیشین، این فرضیه ها مطرح می شود.

- ۱- گونه شناسی انواع آسیب دیدگی همچون: افزایش، کاهش، تبدیل و جابجایی در حدیث و بررسی علل و زمینه های آسیب دیدگی مهمترین روش ایشان در آسیب شناسی احادیث است.
- ۲- بررسی حدیث از جهت سازگاری با قواعد زبانی و ادبی، همچنین بررسی حدیث از جهت سازگاری محتوایی و بررسی حدیث با مقابله با احادیث دیگر از روشهای او در نقد و تصحیح آسیب دیدگی حدیث است.

۳- شوشتری در جهت بازشناسی احادیث جعلی از روش های نقد سندی و نقد متنی احادیث استفاده می کند.

۴- شوشتری در بازسازی فضای صدور روایات به چهار عنصر زمان، مکان، سبب و شرایط صدور حدیث توجه داشته و از روش های درون متنی و برون متنی در بازسازی فضای صدور احادیث استفاده کرده است.

۵- بهره گیری از قواعد زبانی- لغت، نحو، بلاغت، سیاق و...- در فهم حدیث و بهره گیری از متون و علوم مختلف در شرح حدیث .

۶- روش شوشتری در رجال آنست که از منابع مستقیم و غیر مستقیم در بررسی های رجالی بهره می گیرد. وی منابع مستقیم را از جهت نسخه شناسی، روش شناسی و اصطلاح شناسی بررسی می کند. و منابع غیر مستقیم رجال در جهت تایید و شرح، نقد و بررسی و ترجیح اقوال متعارض رجالی در منابع مستقیم به کار می برد .

۴- مرور پیشینه پژوهش

پژوهش هایی که درباره علامه محمدتقی شوشتری و آثار ایشان انجام شده است را می توان در چهار دسته کتاب و پایان نامه، مقاله، حاشیه و همایش جای داد.

۴-۱- کتاب و پایان نامه

- ۱- ستاره درخشان شوشتر، نوشته علی اکبر محدث شوشتری، چاپ اول، قم، بی تا.
- ۲- محقق شوشتری: قاموس پژوهش، نوشته محمد صحتی سردرودی، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷ش.
- ۳- آفتاب شوشتر، نوشته محمود ارومیه چی، موسسه فرهنگی و هنری علامه شیخ شوشتری، ۱۳۸۲ش.

۴- در سوگ آفتاب شوشتر، نوشته میرزا محمدهادی جهانگیری پور، چاپ اول: قم: موسسه دارالکتب جزایری، ۱۳۷۵ش.

این چهار کتاب به موضوعات مشابهی همچون زندگی نامه و معرفی آثار شوشتری می پردازند. در میان آنها، کتاب آفتاب شوشتر از همه مستندتر و کاملتر است.

۵- ملاکهای نقد حدیث از دیدگاه علامه شوشتری با تاکید بر کتاب الاخبارالدخیله، سلیمان صفی الحسینی، رساله کارشناسی ارشد به راهنمایی کامران ایزدی مبارکه، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۵ش. این رساله در سه فصل تهیه شده است. در فصل اول به چستی نقد حدیث و ضرورت آن و زندگی و تالیفات شوشتری می پردازد. در فصل دوم به ملاک های نقد اسنادی روایات اشاره می کند و در فصل سوم به ملاکهای ایشان در نقد متن محور حدیث می پردازد.

۶- روش شناسی بهج الصباغه فی شرح نهج البلاغه، فاطمه منصور کیانی، رساله کارشناسی ارشد به راهنمایی محمد جواد نجفی. دانشگاه قم.

فصل اول: کلیات، فصل دوم: زندگی نامه سید رضی و معرفی شروح نهج البلاغه، فصل سوم: زندگی شوشتری، فصل چهارم: چهار ویژگی بهج الصباغه که شامل موضوعی بودن تنظیم، دیدگاه نقادانه نسبت به جمع آوری نهج و یافتن تصحیفات و تحریفات، فصل پنجم: جلوه های ادبیات عرب در بهج الصباغه، موضع مولف نسبت به علوم طبیعی و طریقه اثبات اصول عقاید شیعه از منظر شوشتری. سه فصل از پنج فصل این رساله به بهج الصباغه نمی پردازد.

۷- بررسی اندیشه های حدیثی علامه شوشتری در کتاب النجعه، محمدحسین بهرامی دانش پژوه، پایان نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی محمدتقی دیاری، موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی (ره). این رساله سه فصل دارد که در نخستین فصل آن، معنای حدیث، جایگاه آن و زندگی نامه علامه شوشتری آمده است. فصل دوم که به اسانید حدیث پرداخته، در سه بخش، جوامع روایی متقدم و متأخر شیعه، تحریف، تصحیف و جعل اخبار و دیدگاه های رجالی را بررسی کرده است. در فصل سوم موضوع فقه الحدیث در دو بخش ارزش گذاری احادیث و تعارض اخبار دنبال شده است. این رساله در

طی یک مقاله در دو قسمت با عنوان «اندیشه های حدیثی علامه شوشتری در کتاب النجعه (۱) و (۲)» در نشریه علوم حدیث شماره ۳۱ و ۳۲ به چاپ رسیده است.

۴-۲- مقاله

۱- «آیت الله شیخ محمدتقی شوشتری، رجالی عظیم معاصر»، *کیهان فرهنگی*، سال دوم، شماره ۱. *کیهان فرهنگی* در این شماره با علامه شوشتری درباره زندگی نامه و آثار ایشان مصاحبه ای انجام داده و آن را به چاپ رسانده است. این مصاحبه از مهمترین منابع تحقیق درباره زندگی نامه شوشتری است. البته در این شماره مقاله و یادداشت هایی از دیگران در معرفی شوشتری آمده است.

۲- «سیری در الاخبار الدخیله ۱ و ۲» عبدالمهدی جلالی، *علوم حدیث*، سال ۲، شماره ۳، پائیز ۱۳۷۶ش. *وهمان*، سال ۳، شماره ۳، پائیز ۱۳۷۷ش.

۳- «النجعه کتابی سودمند در فقه شیعه»، احمد عابدی، *آینه پژوهش*، سال دوم، شماره ۱، خرداد و تیر ۱۳۷۰ش.

۴- «بهج الصباغه و امتیازات آن بر دیگر شروح»، سید محمد مهدی جعفری، *آینه پژوهش*، سال ششم، شماره ۳.

۵- «قاموس الرجال و صاحب آن» مصاحبه با سید موسی شبیری زنجانی، *کیهان فرهنگی*، سال دوم شماره ۱.

۶- «معرفی یک اثر ارزنده (قاموس الرجال)» جعفر سبحانی، *کیهان فرهنگی*، سال دوم، شماره ۱.

۷- «روش علامه شوشتری در نقد سند» زهرا (شادی) نفیسی، *علوم حدیث*، سال سوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۷ش. او در این مقاله برخی از آسیب های سند روایت را برشمرده و به مهمترین روشهای تصحیح آن از نگاه شوشتری اشاره کرده است.

۸- «معیارهای نقد دعا در الاخبار الدخیله» زهرا (شادی) نفیسی، *آینه پژوهش*، شماره ۵۳.

۹- «روش شناسی علامه محمد تقی شوشتری در نقد احادیث ساختگی» سیدعلی آقایی، *علوم حدیث*، سال دوازدهم، شماره ۳ و ۴.

۱۰- «شیخ محمد تقی شوشتری و انتقادات رجالی او» سید علی آقایی، *آینه پژوهش*، شماره ۱۰۵-۱۰۶ مرداد و شهریور ۱۳۸۶ ش. از آنجا که نام دیگر قاموس الرجال، تصحیح تنقیح المقال است، نویسنده در این مقاله با مقایسه این دو کتاب به مهمترین مبانی انتقادی شوشتری به تنقیح اشاره کرده است.

۱۱- «تنقیح المقال در قاموس الرجال» پرویز رستگار، فصلنامه *کتابهای اسلامی*، شماره ۱۵، زمستان ۱۳۸۲ ش

۱۲- «النقود اللطیفه علی الكتاب المسمی بالاخبار الدخیله (۱)، (۲) و (۳)» لطف الله صافی گلپایگانی، مجله *نور علم*، دوره دوم، شماره های ۱۰ و ۱۱ و ۱۲، دیماه ۱۳۶۶، این مقاله شدیدترین اعتراضی است که علیه الاخبار الدخیله صورت گرفت، ایشان در این مقاله نظر شوشتری را درباره جعلی بودن ده روایت از روایاتی که درباره اشخاص ملاقات کننده با امام زمان (عج) است، نقد می کند.

۱۳- «رساله الحاقیه: رد کتاب الاخبار الدخیله راجع به توفیق وارد در ماه رجب»، محمد حسین حسینی تهرانی، *الله شناسی*، ج ۲، مشهد: انتشارات علامه طباطبایی، ۱۴۱۷ ه.ق. نویسنده در این رساله الحاقیه به نقد نظر شوشتری در جعلی بودن یکی از توفیقات ماه رجب می پردازد. شوشتری دعای: «اللهم انی اسالک بمعانی جمیع ما یدعوک ..» را به علت در برداشتن معانی کفرآمیز جعلی می دانند. آقای تهرانی در این مقاله این دعا را با نگاهی فلسفی - عرفانی تبیین می کند و شبهه جعلی بودن را رد می کند.

۱۴- «دفاع از حدیث ۱، ۸، ۱۱، ۱۰، ۹، مهدی محسنیان قمی، *علوم حدیث*». نویسنده در این مقالات در ضمن مباحث دیگر به انتقادات شوشتری نسبت به برخی از روایات پاسخ داده اند. ایشان برخی از احادیثی که شوشتری مدعی آسیب دیدگی آنها شده را صحیح، سالم و بی عیب دانسته و همچنین برخی از احادیثی که شوشتری آنها را جعلی دانسته را نیز رد کرده است.

۱۵- «اللمعه درالنجعه» سیدحسن فاطمی، *پژوهش و حوزه*، سال ۱، شماره ۴، سال ۱۳۷۹ ش. او در این مقاله با توجه به نسخه های مختلف کتاب *لمعه*، خطاهای شوشتری را در نقل عبارات لمعه در کتاب